

KİVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

Azərbaycanın realist və demokratik ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrinin sırasında onun da adı var. XIX əsrin son illərindən ədəbiyyat aləminə qədəm qoymuş Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev dolğun məzmunlu dram əsərləri, yumoristik-satirik hekayələri ilə şöhrətlənərək realist ədəbiyyatımızın və sənətimizin inkişafında mühüm rol oynayıb. Ədəbiyyat tarixinə klassik hekayələri və faciə əsərləri ilə daxil olub. O, görkəmli teatr təşkilatçısı idi və Azərbaycanın ilk peşəkar rejissoru sayılır. Dilinin son dərəcə zənginliyi, xalq danışığına, folklor ədəbiyyatına yaxınlığı onu dövrünün yazarlarından fərqləndirib. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində dramaturq, nasir, teatr xadimi, istedadlı alim və mütərcim kimi məşhurdur.

ŞUŞADA BİR TEATR TAMAŞASINDA

Zəngin həyat yolu keçən Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev istər inqilabdan əvvəl, istərsə də Sovet hakimiyyəti illərində yazdığı əsərlərdə ailə, tərbiyə, təhsil, əlaq məsələlərinə dönə-dönə toxunmuşdur. Onun bir sıra hekayə və dramlarında gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə kömək edən, dünya görüşünün təkmilləşməsinə yardım göstərən motivlər aydın görünməkdədir. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev 1870-ci ildə Şuşa şəhəri yaxınlığındakı Ağbulaq kəndində anadan olub. Atası Əsəd bəy qəza idarəsində katib vəzifəsində işləyirmiş. Üç yaşında ikən atasını itirən Əbdürrəhim bəy Əbdülkərim bəy öz himayəsinə alır. Kiçik Əbdürrəhim atalığı H.Sadıqbəyov çox yaxşı qəbul edir, onun tərbiyəsi ilə məşğul olur. 1880-ci ildə atalığı Əbdürrəhim Şuşada Yusif bəyin müvəqqəti yay məktəbinə qoyur. Burada Haqverdiyev rus dilini öyrənir, rus yazıçılarını həvəslə oxuyur.

1884-cü ildə Haqverdiyev Şuşada bir teatr tamaşasında iştirak edir. Tamaşa gənc Əbdürrəhimə xoş gəlir və onun ədəbi yaradıcılığa başlamasına təsir edən ilk amillərdən biri olur. Ədib yazır: "Yadımdadır, Mirzə Fətəlinin "Xırs quldurbasan"ı oynanırdı. Bu əsəri gördükdən sonra Mirzə Fətəlinin məcmuəsini tapıb oxumağa başladım, hətta "Hacı Daşdəmir" adlı bir komediya da Mirzə Fətəlinin "Hacı Qara"sı məzmununda yazıb Yusif bəy Məliknəzərovun mülahizəsinə verdim. Yusif bəy həqiqi pedaqoq idi. O, mənim bu pyesimi bir növ dil ilə mənə qaytardı ki, mən nə ondan incidim, nə də həvəsdən düşdüm".

1890-cı ildə Ə.Haqverdiyev Şuşa realni məktəbinin altıncı sinfini bitirib, Tiflis realni məktəbinin sonuncu sinfinə daxil olur. O, burada rus və Avropa klassiklərini öyrənir, tez-tez teatr tamaşalarına baxır. Ə.Haqverdiyev 1891-ci ildə Tiflis realni məktəbini bitirib, ali təhsil almaq üçün Peterburqa gedir və orada Yol Mühəndisləri İnstitutuna daxil olur. Peterburqda olduğu səkkiz il müddətində azad müdaximə sifətilə universitetin şərq fakültəsində təhsil alır, dil və ədəbiyyat məsələləri ilə ciddi məşğul olur.

Peterburq ədəbi həyatının, tez-tez Aleksandrinsk teatrında baxdığı tamaşaların təsiri ilə Haqverdiyevdə sənətə, teatra olan həvəs daha da artır. Gənc ya-

zıçı özünün ilk əsərləri olan "Yeyərsən qaz etini, görərsən ləzzətini" və "Dağılan tifaq"ı da Peterburqda yazır. 1899-cu ildə o, Peterburqdan Şuşaya qayıdır. Şuşada iki il qalır və xalq yaradıcılığı nümunələri toplaqla məşğul olur.

BAKİ MÜHİTİ

Ədib "Bəxtsiz cavan" pyesini də 1900-cü ildə Şuşada yazır. Pyes elə həmin ildə tamaşaya qoyulur. 1901-ci ildə Haqverdiyev Şuşadan Bakıya gəlir və burada "Pəri cadu" pyesini tamamlayır. Əsər səhnədə, müəllifin başqa pyesləri kimi, böyük müvəffəqiyyət qazanır.

Bakı mühiti gənc yazıçının inkişafı üçün geniş imkanlar yaradır, o, burada H.Zərdabi, N.Vəzirov, N.Nərimanov, C.Zeynalov, H.Ərəblinski kimi dövrün qabaqcıl adamları ilə tanış olur, onlarla əlbir işləyir, teatr üçün repertuar hazırlayır, rejissorluq edir, dərs deyir.

Bu dövrdə Haqverdiyev rejissor oldu, tamaşasına ümumi rəhbərlik etdiyi "Hacı Qara", "Vəzir-xani-Lənkəran", "Müfəttiş", "Otello", "Qaçaq", "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük", "Adı var, özü yox". "Dağılan tifaq", "Bəxtsiz ca-

və sonra sədri (1923-25), Şərq fakültəsi-nin katibi (1992-25) olur.

Ədib müəllimliklə, yeni əsərlər yazmaqla, teatra yaxından kömək etməklə, müxtəlif vəzifələrdə çalışmaqla kifayətlənmir. O, müxtəlif yerlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti, günün zəruri məsələləri haqqında məruzələr edir.

1927-ci ildə Haqverdiyevin ədəbi-ictimai fəaliyyətinin otuz beş illik yubileyi keçirilir. 1928-ci ildə ədəbiyyat və incəsənət sahəsindəki xidmətləri nəzərə alınaraq qocaman ədibə əməkdar incəsənət xadimi adı verilir.

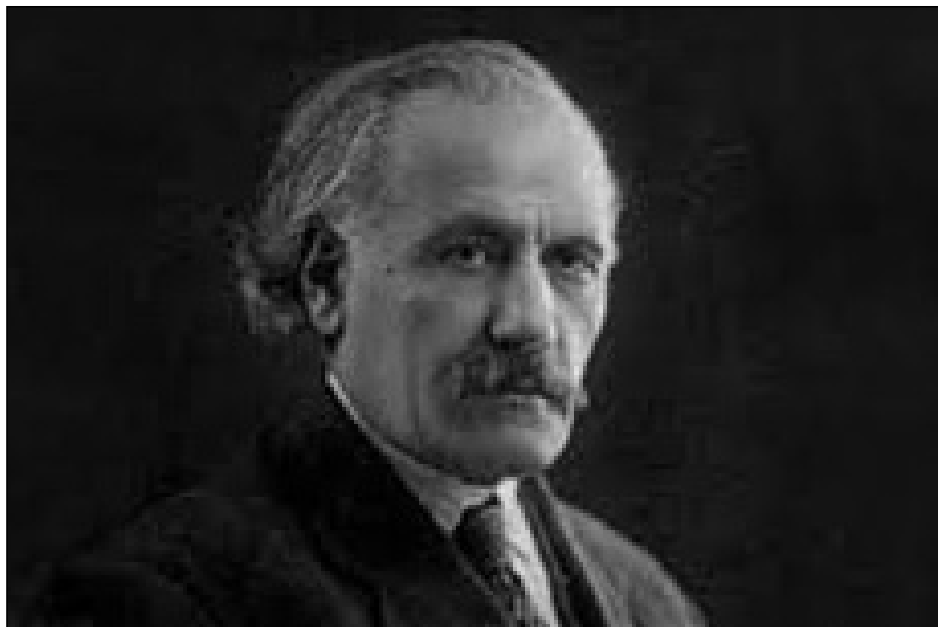
Haqverdiyev bu dövrdə "Qırmızı qarı", "Ədalət qapıları", "Ağac kölgəsində", "Vaveyla", "Köhnə dudman", "Baba yurdunda", "Qadınlar bayramı", "Kamran", "Sağsağan", "Yoldaş Koroğlu", "Çox gözəl" və s. dram əsərləri yazmaqla bərabər, "Marallarım" silsiləsindən olan satirik və başqa ciddi ruhlu çoxlu hekayələr də çap etdirir. Hekayələrin bir hissəsi "Marallarım" (1927) və digər hissəsi "Hekayələr" (1940) kitabında toplanıb. İctimai həyat hadisələrini dərin bir həssaslıqla izləyib qələmə alması, sırayı insanların gün-güzəranını ürək yanğısı ilə izləməsi, əks etdirməsi Haqverdiyevi zamanının ən məşhur yazıçıları sırasına çıxarmışdır. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, hətta səhnəcik tipli birpərdəli məsxərələrində də (məsələn, "Ədalət qapıları") insan amili ilkindir.

Ədib müəllimliklə, yeni əsərlər yazmaqla, teatra yaxından kömək etməklə, müxtəlif vəzifələrdə çalışmaqla kifayətlənmir. O, müxtəlif yerlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti, günün zəruri məsələləri haqqında məruzələr edir.

1927-ci ildə Haqverdiyevin ədəbi-ictimai fəaliyyətinin otuz beş illik yubileyi keçirilir. 1928-ci ildə ədəbiyyat və incəsənət sahəsindəki xidmətləri nəzərə alınaraq qocaman ədibə əməkdar incəsənət xadimi adı verilir.

Haqverdiyev bu dövrdə "Qırmızı qarı", "Ədalət qapıları", "Ağac kölgəsində", "Vaveyla", "Köhnə dudman", "Baba yurdunda", "Qadınlar bayramı", "Kamran", "Sağsağan", "Yoldaş Koroğlu", "Çox gözəl" və s. dram əsərləri yazmaqla bərabər, "Marallarım" silsiləsindən olan satirik və başqa ciddi ruhlu çoxlu hekayələr də çap etdirir. Hekayələrin bir hissəsi "Marallarım" (1927) və digər hissəsi "Hekayələr" (1940) kitabında toplanıb. İctimai həyat hadisələrini dərin bir həssaslıqla izləyib qələmə alması, sırayı insanların gün-güzəranını ürək yanğısı ilə izləməsi, əks etdirməsi Haqverdiyevi zamanının ən məşhur yazıçıları sırasına çıxarmışdır. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, hətta səhnəcik tipli birpərdəli məsxərələrində də (məsələn, "Ədalət qapıları") insan amili ilkindir.

Haqverdiyev "Nicat" cəmiyyətində və Kür-Araz gəmiçiliyində işlədiyi müddətdə, vəzifəsi ilə əlaqədar olaraq İrani, Qafqazı, Orta Asiyayı və Volqaboyu ölkələrini gəzir. Səyahət ədibdə yeni yaradıcılıq intibahları yaradır. 1910-cu ildə Həştərxanda N.Nərimanovla bərabər, şəhərin ictimai və mədəni həyatında fəal çalışır.

van" və başqa pyeslərdə, hər şeydən əvvəl, ideyanın təhrif olunmamasına, aktyor oyunundakı təbiiliyə çox fikir verirdi. 1908-ci ildə Üzeyir Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun" operasının səhnədə hazırlanmasına rəhbərlik edən Haqverdiyev, həm də tamaşada ilk Azərbaycan dirijoru kimi çıxış etmişdir.

Aleksandrinsk teatrında fəaliyyət göstərən Davıdov, Varlamov, Komissarjevskaya, Savina, Dolmatov, Dalski kimi dövrün görkəmli səhnə ustalarının aktyorluq sənətinə yaxşı bələd olan ədib, milli Azərbaycan səhnəsində də belə istedadlı səhnə xadimlərinin yetişməsi yolunda bütün varlığı ilə çalışırdı. Ə.Haqverdiyev Hüseyn Ərəblinski, Əbülfət Vəli, Sidqi Ruhulla, Hüseynqulu Sarabski, Murad Muradov kimi görkəmli sənət ustalarının səhnəyə cəlb edilməsinə, bir aktyor kimi kamilləşməsinə xeyli əmək sərf etmişdir.

Ə.Haqverdiyev 1904-cü ildə Şuşa şəhəri idarəsinə üzv seçildiyi üçün yenidən oraya qayıdır. O, burada çox qalmır, 1905-ci il inqilabından sonra Rusiya dövlət dumasına Gəncə quberniyası üzrə nümayəndə seçilir və Peterburqda qalır, "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsini

1911-ci ildə vəzifəsindən azad edilən Haqverdiyev Ağdama köçür və beş il orada yaşayır. Ağdamda yaşadığı müddətdə bədii yaradıcılığını davam etdirir, "Molla Nəsrəddin" jurnalına hekayələr, felyetonlar, gündəlik məsələlərlə əlaqədar olaraq publisistik məqalələr yazır. Ə.Haqverdiyev 1916-cı ildə Tiflisdə "Şəhərlər ittifaqının Qafqaz şöbəsi xəbəri" adlı rus dilində çap olunan aylıq məcmuənin müdirliyinə təyin olunur və Tiflisdə gedir. 1917-ci ildə "Röya" və "Həmşəri pasportu" hekayələrini yazır. 1917-ci il fevral inqilabından sonra Haqverdiyev Borçalı qəzasına müvəkkil təyin olunub Şulaver qəsəbəsinə gedir və il yarım orada işləyir.

1920-ci ildən Haqverdiyevin ədəbi və ictimai fəaliyyətinin yeni dövrü başlanır. O, incəsənət şöbəsinin müdiri vəzifəsini aparmaqla yanaşı, dövlət teatrlarında müfəttiş vəzifəsində çalışır. 1921-ci ildən 1931-ci ilə qədər Azərbaycan Dövlət Universitetində ədəbiyyatdan müəhazirələr oxuyur, gənc kadrlar hazırlığı işində fəal iştirak edir. Haqverdiyev müəllimlik etməklə bərabər, bir çox məsul ictimai vəzifələrdə də çalışır. O, Azərbaycanı tədqiq və tətəbbü cəmiyyətinin sədr müavini

QƏRBI AVROPA ƏDƏBİYYATINDAN RUS ƏDƏBİYYATINADƏK

Ə.Haqverdiyev öz ölkəsinin və başqa xalqların tarixinə yaxşı bələd olan alim idi. Ədibin Azərbaycan teatri, tarixi dram, xalq tamaşaları, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, "Molla Nəsrəddin", M.Qorki, Azərbaycan dili, milli şeir, realist ədəbiyyatımızın bezi məsələləri haqqındakı elmi-nəzəri məqalələri, dərin məzmunlu publisistikası bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyib. Təsədüfi deyil ki, 1924-cü ildə Ə.Haqverdiyev Rusiya Elmlər Akademiyasının ölkəşünaslıq bürosuna müxbir üzv seçilib.

Ə.Haqverdiyevin ədəbi irsi içərisində rus və Qərbi Avropa ədəbiyyatından etdiyi bir sıra qiymətli tərcümələr də var. Onun M.Qorkidən tərcümə etdiyi əsərlər "İzgil qarı və qeyri hekayələr" (1928) və Çexovdan tərcümə etdiyi novellalar "Dəhşətli gecə" (1928) adlı kitablarda toplanıb.

Bunlardan başqa ədib Şekspirin "Hamlet", Şillerin "Qaçaq", Volterin "Soltan Osman", Zolyanın "Qazmaçılar", Andersenin "Bülbül", "Şahın təzə libası", Lanskoyun "Qəzəvat", Çirikovun "Yəhudilər", Korolenkonun "Qoca zəng çalan" əsərlərini də tərcümə edib.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev 1933-cü il dekabrın 11-də Bakıda vəfat edib. Məzarı Fəxri xiyabandadır. Bakı şəhərinin Yasamal rayonunda görkəmli yazıçının adını əbədiləşdirən küçə var. Əsərlərinə bu gün də müxtəlif teatrların səhnəsində qurulur. Yazıçının adını yadaşadan da, xatirəsini unudulmağa qoymada bu nəsnələrdir.

Təranə Məhərrəmov

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kəndli İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.